

ΕΝΑΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ ΓΙΑΝΝΙΤΣΩΝ

Νέα στοιχεία από την καθημερινή ζωή των προϊστορικών κατοίκων της Μακεδονίας

Α. Παπαευθυρίου-Παπανθίμου, Α. Πιλάλη-Παπαστερίου
Καθηγήτριες Προϊστορικής Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.

Η εικόνα που μας δίνουν οι προϊστορικοί οικισμοί της Μακεδονίας είναι αρκετά αποσπασματική. Μέχρι τώρα η αρχαιολογική έρευνα πεδίου έχει περιστραφεί σε επιφανειακές έρευνες και σε μικρής κυρίως έκτασης ανασκαφές οικισμών, με αποτέλεσμα να έχει μεν αποκαλυφθεί ένας μεγάλος αριθμός προϊστορικών θέσεων, αλλά να έχουν διερευνηθεί ορισμένες μόνο φάσεις της μακεδονικής προϊστορίας. Έτσι, προβλήματα που σχετίζονται με τη χωροοργάνωση των οικισμών ή τη στρωματογραφική ακολουθία των φάσεων παραμένουν ανοιχτά και υπαγορεύουν εκτεταμένες και συστηματικές ανασκαφές σε κεντρικές προϊστορικές θέσεις.

Από την άλλη μεριά, τα αρχιτεκτονικά λείψανα που διατηρούνται είναι συνήθως φτωχά και ελλιπή. Αυτό οφείλεται στο ότι οι θέσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν για μεγάλες χρονικές περιόδους, με αποτέλεσμα τα παλιότερα λείψανα να καταστρέφονται από τα νεότερα. Με τις αλληπάλληλες άλλωστε οικιστικές αποθέσεις –και τις γεωμορφολογικές μεταβολές– δημιουργήθηκαν και οι τούμπες, που αποτελούν τη χαρακτηριστική μορφή των προϊστορικών οικισμών της Μακεδονίας. Επιπλέον, τα υλικά, κυρίως πηλός και ξύλινο πάσσαλο, που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή των οικημάτων, ήταν πολύ ευτελή για να διατηρηθούν με το πέρασμα των αιώνων. Έτσι, πολλές φορές αγνοούμε ακόμα το σχήμα και τη μορφή των οικημάτων, τις δραστηριότητες που αναπτύσσονταν μέσα ή έξω από αυτά, καθώς και πολλά άλλα ουσιαστικά στοιχεία που σχετίζονται με τον τρόπο διαβίωσης και τις παραγωγικές και κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων εκείνης της μακρινής εποχής.

Αυτή την αποσπασματική εικόνα έρχεται εν μέρει να συμπληρώσει ένας νέος προϊστορικός οικισμός στο Αρχοντικό Γιαννιτσών, που η αρχαιολογική σκαπάνη φέρνει σταδιακά στο φως από το 1991 μέχρι σήμερα. Η ανασκαφή γίνεται με συνεργασία του ΑΠΘ και της ΙΖ' Εφορείας και διευθύνεται από τις καθηγήτριες της Προϊστορικής Αρχαιολογίας του ΑΠΘ, Αικ. Παπανθίμου και Αγγ. Πιλάλη-Παπαστερίου, ενώ συμμετέχουν και φοιτητές του ίδιου Τμήματος.

Ο οικισμός βρίσκεται νότια του συνοικισμού Αρχοντικό, ανάμεσα στην αρχαία Πέλλα και στα Γιαννιτσά, και απέχει 4 χλμ. από καθεμιά από τις δύο αυτές θέσεις. Έχει τη μορφή τούμπας-τράπεζας, ύψους περίπου 20 μ. και έκτασης περίπου 128 στρεμμάτων.

Πρόκειται για μια προνομαχική οικιστική θέση, καθώς δεσπόζει σε μια μεγάλη πεδινή έκταση με χαμηλές εξάρσεις, στην οποία εκτείνεται ο νομός των Γιαννιτσών προς την Αρχαία Πέλλα. Επιπλέον ο οικισμός φαίνεται ότι δεν απέχει πολύ από την ακτογραμμή του Θερμαϊκού, ο οποίος, σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, θεωρείται ότι εισχώρουσε μέχρι την περιοχή της Αρχαίας Πέλλας. Άλλωστε πρόσφατες γεωλογικές μελέτες, που έγιναν από ειδικούς επιστήμονες του ΑΠΘ στη γύρω περιοχή της τούμπας, επιβεβαίωσαν την άποψη αυτή και έδειξαν ότι η ακτογραμμή θα πρέπει να απέχει περίπου 6 χλμ., ενώ η παραλία φαίνεται πως ήταν αβαθής. Η σχέση του οικισμού με τη θάλασσα επιβεβαιώνεται και από την ανεύρεση μεγάλου αριθμού θαλάσσιων οστρέων του τύπου

Επιπλέον ο οικισμός φαίνεται ότι δεν απέχει πολύ από την ακτογραμμή του Θερμαϊκού, ο οποίος, σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, θεωρείται ότι εισχώρουσε μέχρι την περιοχή της Αρχαίας Πέλλας.

Cerastoderma edule, που βρέθηκαν εκεί και χρησιμοποιούνταν για τη διατροφή των προϊστορικών κατοίκων. Η κεντρική θέση αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι ανιχνεύεται συνεχής κατοίκηση έως της Υστεροβυζαντινής περιόδου στη γύρω περιοχή, και κυρίως στη διπλανή τράπεζα, όπου διεξάγει ανακαφές η ΙΖ' Εφορεία.

Οι ανασκαφές στην προϊστορική τούμπα έφεραν στο φως αλληπάληλες φάσεις ενός οικισμού που χρονολογείται στο τέλος της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού και στην αρχή της Μέσης Εποχής του Χαλκού, δηλαδή σε μια εποχή ελάχιστα γνωστή στη Μακεδονία. Μια σειρά από 21 ραδιοχρονολογήσεις που έδωσε το Εργαστήριο Αρχαιομετρίας του ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος προσδιόρισαν τις κύριες φάσεις του οικισμού από το 2300-1900 π.Χ.

Τα λείψανα του προϊστορικού οικισμού έδωσαν αδιατάρακτα στρώματα στην κορυφή και στην Α. πλαγιά της τούμπας. Στην κορυφή αναγνωρίστηκε η νεότερη φάση. Αυτή χαρακτηρίζεται από οικήματα με λίθινα θεμέλια, που τα περισσότερα είναι κατεστραμμένα. Ένα μόνο σώζεται, σε αρκετά καλή κατάσταση. Πρόκειται για ορθογώνιο κτήριο διαστάσεων 4 x 3 μ., του οποίου τα θεμέλια σώζονται σε ύψος 46 εκ.

Στη φάση αυτή, ανάμεσα στο μεγάλο ποσοστό της χονδρής μονόχρωμης κεραμικής και των πιθαριών με σχοινοειδή διακόσμηση, ξεχωρίζουν εγχάρακτα αγγεία με γεωμετρικά μοτίβα σε ποικίλη διάταξη, γραμμές οριζόντιες, κατακόρυφες, λοξές, διαγραμμισμένα τρίγωνα, σπείρες κ.λπ., που τονίζονται με άσπρη πάστα.

Στην Α. πλαγιά αποκαλύφθηκαν λείψανα οικημάτων μιας παλιότερης φάσης. Εδώ τα σπίτια κτιζόνται με πασσάλους, στοιβαχτό πηλό, κλαδιά και καλάμια, που ίχνη τους διασώθηκαν πά-

νω σε κομμάτια πηλού. Τα πασσαλόπηκτα οικήματα ήταν κτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο με κοινό προσανατολισμό από ΒΔ. προς ΝΑ. Παρόλο που ήταν κατεστραμμένη η Α. πλευρά τους, διασώζουν ωστόσο πολλά στοιχεία από την καθημερινή ζωή των κατοίκων (εικ. 1-3).

Στα δάπεδα αυτών των σπιτιών βρέθηκαν διάφορα εργαλεία, χρήσιμα και απαραίτητα για τις οικοτεχνικές δραστηριότητες των κατοίκων. Πήλινα σφονδύλια για το γνέσιμο και το στρίψιμο της κλωστής, υφαντικά βάρη για τον αργαλειό, εργαλεία λίθινα, μετάλλινα ή οστέινα διαφόρων τύπων, πελέκες, σπείρες (σπείρατα), σμίλες, αξίνες κ.λπ. (εικ. 4).

Ο όγκος της κεραμικής που συγκεντρώθηκε από τα δάπεδα και την επίχωση τους είναι πολύ μεγάλος. Πολλά αγγεία διατηρούνται ακέραια. Αναγνωρίστηκαν αγγεία που τα χρησιμοποιούσαν για το φαγητό, το ποτό, το μαγειρέμα, αλλά και για την αποθήκευση γεωργικών προϊόντων.

Ξεχωρίζει η κατηγορία των λεπτών, στυλινών, μαύρων ή καστανών, αγγείων, με επικρατέστερο σχήμα αυτό του αμφορίσκου με υπερυψωμένες λαβές, κατάλληλου για υγρά. Δεν λείπουν οι μικρές κανάτες (πρόχοι, για υγρά) και τα ανοιχτά μπουκάλια, μικρά ή μεγάλα, με λαβές κατάλληλες για τη μεταφορά τους (εικ. 5-7). Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η ομάδα των αποθηκευτικών αγγείων, ιδίως πιθαριών με σχοινοειδή διακόσμηση. Απανθρακωμένοι σπόροι –κυρίως από μονόκοκκο σπάρι και βαλανίδια– βρέθηκαν σε μεγάλες ποσότητες μέσα σ' αυτά ή αποθηκευμένοι σε ειδικούς λάκκους στο δάπεδο των σπιτιών. Από το υλικό αυτό αντλούμε πληροφορίες για τα είδη που καλλιεργούσαν και τον τρόπο που τα αποθήκευαν για τις καθημερινές τους ανάγκες.

Το πιο ενδιαφέρον όμως εύρημα είναι ένας

1. Λείψανα πασσαλόπηκτου σπιτιού από το Αρχοντικό Γιαννιτσών.

3. Λείψανα φούρνου με αγγείο στο εσωτερικό του από το Αρχοντικό.

μεγάλος αριθμός πήλινων κατασκευών –ανοιχτές εστίες, χαμηλές πλατφόρμες κ.λπ.–, που “πατούσαν” στα δάπεδα των σπιτιών και εξυπηρετούσαν καθημερινές ανάγκες, όπως φωτισμό, ζέσταμα, μαγειρέμα κ.λπ. Ο πιο συχνός τύπος είναι οι κατασκευές με ελλειψοειδές σχήμα, που θεωρήθηκαν μικροί φούρνοι με θολωτή στέγαση και με ένα μικρό πλευρικό άνοιγμα, όπως δείχνει μια κατασκευή που διατηρήθηκε σε σχετικά καλή κατάσταση (εικ. 8). Φαίνεται ότι το κα-

θε σπίτι είχε το δικό του φούρνο. Σε μερικές μά- λιστα περιπτώσεις βρέθηκαν 2-3 φούρνοι συ- γκεντρωμένοι στο ίδιο σπίτι (εικ. 1, 3). Στην πε- ρίπτωση αυτή παραμένει ακόμα προβληματικό αν εξυπηρετούσαν τις ανάγκες περισσότερων νοικοκυριών ή είχαν διαφορετική χρήση ο καθέ- νας: π.χ., ο ένας για το μαγειρέμα, ο άλλος για την αποξήρανση των καρπών κ.λπ.

Ο μεγάλος αριθμός τους έδωσε την αφορ- μή να γίνει για πρώτη φορά μελέτη της πυροτε-

2. Κατασκευές στο εσωτερικό σπιτιού από το Αρχοντικό.

4. Χάλκινος πέλεκυς από το Αρχοντικό.

χνολογίας αυτών των κατασκευών για να διερευνηθεί πληρέστερα η μορφή και η χρήση τους. Αρχαιμετρικές αναλύσεις σε δείγματα από 7 πεταλόσχημες κατασκευές που έγιναν από τον δρ Γ. Μανιάτη και τον δρ Γ. Φακορέλλη, του Εργαστηρίου Αρχαιμετρίας στο ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος, έδειξαν ότι τα εσωτερικά τους τοιχώματα έφθαναν σε θερμοκρασίες 500-600° C, που διατηρούνταν στο ύψος αυτό επί 2-3 ώρες ώστε "να κάψει" ο φούρνος. Στη συνέχεια το ζέσταμα του φούρνου γινόταν σε χαμηλότερες θερμοκρασίες, γύρω στους 300-350° C. Έτσι επιβεβαιώνεται η άποψη ότι οι κατασκευές αυτές χρησιμοποιούνταν για το μαγείρεμα.

Άλλωστε, μέσα σε μια από αυτές βρέθηκε σπασμένο ένα αγγείο (εικ. 3). Επίσης οι μικροί αυτοί φούρνοι θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν και στο ζέσταμα του χώρου συγκέντρωσης των ενοίκων.

Σε τρεις περιπτώσεις, δίπλα στους φούρνους αυτούς ήρθαν στο φως και ταφές μικρών παιδιών μέσα σε πιθάρι. Αποτελούν τα λιγιστά ίχνη της ιδεολογίας των κατοίκων του οικισμού μαζί με τα ολιγάριθμα επίσης ειδώλια και τα κοσμήματα που βρέθηκαν σκόρπια στα δάπεδα των σπιτιών. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η ταφή νηπίων μέσα στα σπίτια δίπλα σε εστίες αποτελούσε συνήθεια από τη Νεολιθική εποχή.

5, 6, 7. Χαρακτηριστικά αγγεία του Αρχοντικού.

Αυτή η μεγάλη συγκέντρωση πήλινων κατασκευών, πιθανότατα μέσα στα όρια του κάθε νοικοκυριού, αν και δεν είναι άγνωστη και σε άλλους οικισμούς (όχι βέβαια σε τέτοια έκταση), υποδηλώνει μια ευρεία και έντονη τροφο-παρασκευαστική και οικοτεχνική δραστηριότητα των ενοίκων. Επιπλέον αντικατοπτρίζει μια ενδοκοινοτική οργάνωση σε επίπεδο νοικοκυριών που αναμφίβολα σχετίζεται με τη συστηματική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών, τη διακίνηση, ανακατανομή και αποθήκευση των διατροφικών προϊόντων και την παρασκευή του φαγητού παράλληλα με άλλες οικοτεχνικές εργασίες, όπως η παραγωγή υφά-

ντών ή η κατασκευή εργαλείων.

Όλα αυτά αγγίζουν μια ουσιαστική πτυχή της ζωής των ανθρώπων που έζησαν πριν από 4000 χρόνια στο χώρο της Μακεδονίας. Φωτίζουν, έστω και αμυδρά, ένα κομμάτι της προσωπικής τους ζωής, τον καθημερινό τους μόχθο μέσα στο σπίτι και τις καθημερινές τους φροντίδες για τη διαβίωση ή ακόμα και την ιδεολογία τους, που αποτυπώνεται τόσο αμυδρά στα υλικά κατάλοιπα.

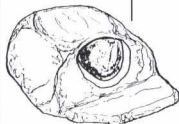
New Data from the Everyday Life of the Prehistoric Inhabitants of Macedonia. A Prehistoric Settlement in Archontiko, Giannitsa

A. Papaethymiou-Papanthimou - A. Pilali-Papasteriou

The excavations on the Prehistoric tumulus of Archontiko, Giannitsa, brought to light successive phases of a settlement, which is dating from the late PEX to the early MEX period, an era almost unknown in Macedonia. The main phases of the settlement, according to twenty-one radio-chronologies, performed by the Archaeometry Lab of Demokritos Institution, were defined between 2300 and 1900 BC. The later phase of the settlement was located on the top of the tumulus and is characterized by stone building foundations and pottery bearing incised linear decoration. Remnants of pile-dwellings were discovered on the east slope, while a number of intact vases, tools, weaving implements, etc was recovered on their floor. The most interesting find, however, is a great number of clay constructions: open fireplaces, platforms and small ellipsoidal furnaces stood on the house floor, perfectly serving the heating, lighting, cooking, etc needs of the inhabitants. The study of the pyrotechnology of the ellipsoidal structures, carried out by Dr. G. Maniatis, of the Demokritos Institution, showed that the temperature of their inner sides could have reached 500-600 centigrades. The warming up of the furnace, however, hardly needed more than 300-350 centigrades, a fact that supports the argument that these structures have mainly been used for cooking.

Βιβλιογραφία

- Παπαεθymiou-Παπανθιμου, Α., Πιλάλη-Παπαστεριου, Α., "Ανασκαφή στο Αρχοντικό Γιαννιτσών", Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη (ΑΕΜΘ) 1991-1998.
- Μερουσσάς Ν., κ.ά., "Εγχώρια κεραμική της Εποχής του Χαλκού από το Αρχοντικό Πέλλας", Μακεδονικά, τ. Α' (1996), σσ. 189 κε.
- Παπαεθymiou-Παπανθιμου, Α., Πιλάλη-Παπαστεριου, Α., "Η υφαντική στον προϊστορικό οικισμό του Αρχοντικού", Μηνιαίο Χάριν, τόμος στη μνήμη Μ. Σγανιδίου, Θεσσαλονίκη, 1996, σσ. 177 κε.

8. Αναπαράσταση μικρού φούρνου.

